

EMBERI SZINJÁTÉK.

Regény.

BODA tisztelendő úr nagy gaudiummal fogadta a fiát. — Megálltad a sarat — mondta s János előtt is agyba-főbe dicsérte. Ez a fiú az ő föllebbezése. Már belenyugodott az élet-vereségébe s íme fölkel a parittyás Dávid, hat jelest hoz haza s az az egy jó is az apának szóló ármány. János szúrós, fekete szeméből irigység és csodálat ikerlángja csapott föl. Úgy nézett Zoltánra, mint kedves emberünkre szoktunk, aki utazni indul, míg mi a hivatalunkat robotoljuk tovább. Ezután ha találkoztak, Zoltánnal is kezet fogott, mint az apjával. Zoltán azonban hiába akart megihletődni a sokféle kitüntetésen. Még az apja dicsérete sem elégítette ki. Nézte ezt a lelkesedő embert, amint belevész a fia jövőjének a prófétálásába s először vette észre, hogy öreg többet beszélt, mint kellett s a hevességében is volt valami szeszélyes, indokolatlan. Az öregekben okukat vesztett bánatok és céljukat vesztett lelkese dések kavarnak. Nem tudják őket az életükbe hangolni s hol itt, hol ott lobban ki belőlük. Az ember azt hinné szószátyárok, pedig csak a maradék fiatalságukkal nem tudnak mit kezdeni. Itt is, ott is egy zagyva, messziről jött mondat, ami apja gyengeségire árulkodott. De Zoltán hívő akart maradni, s akármit látott, behunyta a szemét. Csak-hogy ez a szembehúnyás már félhütlenség volt.

S dicsekedhetett-e igazán a sonki alginázium jeleseivel? Behr százaszege időközben a torziós íngánál is finomabb műszerré élesedett s ebben a szájszegletben egy mosollyá tompított bigyesztés felelt Zoltán dicsőségére. Behr is jeleseket hozott, de azok piarista jelesek voltak s a zsidó tanító úgy járt szét velük, mint török aga a keresztényektől kicsavart Máriás lobogóval. S olyanféle volt is ez a bizonyítvány, mint egy Máriás lobogó. Nem Istennek szentelt papkezek szőtték a sárga-címeres intézeti papírba? Rosenfeld, aki az ősszel még kételkedett, most Horváth Sándort is lefűlelte az előjárók ülésén.

— Mit szól a Behr fiához, Horváth úr? A végén még herceg-prímást csinálnak belőle.

Amire Horváth Sándor csak hümmögött, mert ő hiába adta a fiát Pestre, a tanár öccséhez, kettőből elvágták s fűhöz-fához kell szaladgálni a javítóért. S most már Laci mamája sem tiltotta egy szem fiát a zsidó fiútól, hisz ez nem a Behr fia többé, de zseni, aki előtt a piaristák is meghajoltak. Behr és Laci mindenütt együtt mutatkoztak, sőt a mama még meg is veregette Alfréd arcát és azt mondta :

— Télen is látogassa meg a fiamat.

Mire Alfréd egy szóval felelt :

— Kezicsókolom.

Mert Alfréd úgy megszokta a finom beszédet, mintha az apja csipkét és illatszert tartott volna az ezerfiókos szekrényében.

Zoltán úgy figyelte ezt a két fiút, ahogy az állócsillag figyelheti a messzeségbe rohanó üstököst. Modoruk apró finomságaiból következtetni próbált a környezetre, amelyben éltek, de nem jutott tovább a felület hieroglifjeinél. Ő, az a környezet egészen más lehet, mint a Fessler hentesék hátsó szobája. Mit tudhatott ő, amit Alfréd s Laci százszor olyan jól né tudtak volna.

— Hadd lám, Sonkon ezt hogy tanulják — kérdezte Alfréd leereszkedően s Laci, aki a jóindulat oldva-feledt iszákja volt, a szívére beszélt, hogy iratkozzék át Pestre : most még behozhatja az elmulasztottakat, bár az alap a fontos, de szorgalommal még pótolni lehetne. Zoltán nem felelt, csak a szégyenkönnyeit nyelte. Mintha rajta állna, hogy hova iratkozik ! Úgy érezte magát, mint elaludt keresztvesztés, aki a huszadik században ébredt s innét néz vissza értelmetlen hősiességre. Hát-úszó, aki irányt tévesztett s rekordidő alatt úszott versenytársai mögé. Miért harcolt az iskola Zölddisznójával, az esperessel és a Gábor hajtógyűrűjével, ha az elmaradtság úgy is megfojtja. A sonki sárgaház nagy búvárharang, fáradt szivattyúkon kapja a levegőt, amelyben Laci és Alfréd oly vígan röpködnek, mint madár az ég kékségiben.

Különösen Laci kápráztatta el ! A király születésnapján az Iparos Kör ünnepélyt rendezett s azon Horváth László is elszavalta Kozma Karthágói harangjait. Zoltán ott kuksolt a körhelyiség kuckójában, oldalt a pódiumtól s látta, amint a népek világlefejtésre tátják a szemük s a szájuk enyhe mosolyra húzódik, ahogy az ember csak álmában mosolyog. S mikor Laci nagy szőke fejét a mellére ejtve, remegő hangon rebegte : «S Karthágó elesett», de úgy, hogy az orra is belepirult s az álla a visszatartott sírástól meggödrösödött, akkor az elesett szó paraszt, úr, iparos szívekből egyformán Mózes-forrást ütött. Aki kukkot sem értett, az is megghatódott s nyelte az elérékenyülést, hogy a tapsról le ne maradjon. S Laci, mint fölényes primadonna, aki tudja, hogy a parasztlak és zsidók is emberek, meghajolt s állta, hogy az első sorból kiugró Rosenfeld agyonszorongassa a kezét.

— Maga meg az Alfréd, maguk kitesznek magukért !

Alfréd szája sarkában azonban enyhe kedvetlenségre billent a mutató ránc : azt lessék, hogy ő kiáll elébük. Nem azért tanul a piaristáknál, hogy parasztlakból rimánkodja a tapsot.

Zoltán azonban ezt a könnypárás tapsvihart vitte elbocsátó emlékül a sonki algimnáziumba. S mikor Károly bácsi kordéja három másik diákkal együtt őt is odazöttyintette a főutcára, úgy érezte magát, mint rab, akit hajdani harcmezejére visznek kényszermunkára. Különös érzékcsalódás nehezedett rá. A tanítói lak piros födele megbarnult a

tavaszi óta, az Oroszék üveggömbjei azelőtt fényesebb napot tükröztek. Fessl bácsi üdvözlő brummogása is messziről jött, szinte a falon át beszélt s a néni ölése helyén zsibbadt pántlikák maradtak a karján és derekán. Most vette csak észre, hogy Matyinak mókuszforma a feje s a vacsorául elétálat rizseshúsban külön-külön kavicsszemként csikorogtatott minden rizsszemet. Minden tárgy messzebb húzódott tőle s mégis mindeniket sokkal jobban megfigyelte, mint előbb. Ellenségesen figyelte őket, mint ártatlanul elítélt a cella bútorait. Ez nem volt harc-tér, ahol győzni lehetett. Vágóhíd, ahol a butaság kólintja fejbe őt. S míg sajtó homlokát az ágy melletti falhoz szorította, úgy ölelte a csikos párnát, mint a hiányzó anyát, aki nem volt és nem lesz, de akire olyan nagy szüksége volna. Görcsös esküt rebegett, hogy ő csak azért is kitart. Ha nincs is értelme, de küzd. «Édes apámért», hívta föl magából a bűvszót, mely megint a becsület katonájává merevíti. S ez a szó lassan szétoldotta nagy szorongását, már megint az apja felé lódult ölelés volt, zokogott a rajongástól, a távolság kiöblítette belőle a vakáció apa-csömörét.

Összeszorított ököllel tanult. Nemcsak az aznapi leckét, de a következőt is. Nem volt ebben a tanulás-dühben semmi stréberség. Páncélul húzta magára a készültséget s dacosan nyitott be reggel az iskolába. A viselkedése merev lárva volt a feszengő haragon. Előzékeny volt, sőt megjuhászködő. De már nem a tavalyi elnézés ült a szemében. Kiaprózta a tanárok gyöngéit, aláhúzott rajtuk minden gonoszt, nevetségeseget. Szánalmasnak és ijesztőnek látta őket: inkvizitor szerszámokkal handa-bandázó bohócoknak. Gagyis szaloncukor simasága alól mély undorral olvasta ki az ostoba palit, aki az Orosz lányok kedviért piros köves tűt tűz a nyakkendőjébe. Kabóka tanár úrnak igazán kár volt annyit erőlködni az ajka reszketését nehezen legyűrő szavakkal. Szende rézdob, aki rá-ráüt magára, hogy a konduló ürességivel rezzentse össze a diákokat. S mit gondolt az igazgató hosszú körmiről, erről a másfél-centiméteres szaruképletről, amely igazgatópártiakra és igazgatóellenesekre osztotta Sonk községet? Ez a tenyésztett köröm odamutatott, ahonnet a Karthágói harangok jöttek. De ez a köröm félreértés, elhibázott ugrás, komikus hivatkozás is. Talán ő is csak valami ilyenén át tudna Sonkból kitörni. De ilyenén át nem akart s az igazgatót vetette meg a legmélységesebben.

Csúnya éjtszaka volt ez a sonki, csak Zádor tanár úr hold-arca tündökölt benne változatlanul. Az indukció ugyanannyi pozitív elektromosságot termel, amennyi negatívát s Zoltán növekvő gyűlöletével együtt gyarapodott szeretetigénye. Zádor az apja testvére volt. Tudós, akit fegyenctelepre száműztek, jó ember, akit a tanártársai is kifiguráztak. A gyerekek a szétfolyt testiért s a szőrtelen képiért csúfolták. Valamelyik fölfedezte Arany János Bajúsz című költeményét s az órája előtt elszavalták. Zoltán a padra ütötte a fejét s imádkozott, hogy Zádor be ne lépjen. S amikor az ajtóban megállt, úgy hogy csak Zoltán lát-

hatta s csodálkozva hallgatta a szavaló fiút, szeretett volna hozzá rohanni s megölelni: de hisz az nem baj, tanár úr.

Egy nap azonban ennek a barátságának is végeszakadt!

Gábor a vakációban telerakta magát töltött káposztával és tejeles csirkével s hogy szétnyomódjon benne a bőség, ebéd után hatot fordult a nyujtón, már a saslengéssel is megpróbálkozott s úgy gurult vissza Sonkra, mint sebes kő, amely elüti az útjában állót.

Természetes, hogy az esperesné Gáborra duzzadt tyúkólja először is Zoltánba ütközött bele, aki egy arasznyival megnyult s egy sóhajtásnyival meghalványodott. Olyan volt, mint égő viaszgyertya, az ember ráfű és elalszik. De vannak gyertyák, amelyekre tízszert is rá kell fűni. Zoltánt nem lehetett bekeríteni, kikoplaltatni. Minél robinzonosabb lett, annál szilárdabban állt a szigetén. Egy-két jószónyi mákony s ellazult tudata örömet ejti ki szorított lobogóját: hisz vakon útálta, amit itt tudományként mértek, még az Aesopus-mesékről is azt hitte, hogy ilyen bárgyúságot egyedül Sonkon tanítanak. Mint az elemiben az első helyet, itt is szívesen adta volna át noteszek fölött álló elsőségét, csak ne szégyenítsék meg. De a rovására röhögő horda előtt fölhorkant a rátartisága: ha belém rúgtok is, különb vagyok. Szerény és csöndes volt, mint a fák, de kapaszkodott is, mint a fa. Gábornak azonban nem volt érzéke a növény-büszkeség iránt. S húsgombócból fakadt életbősége olyan tettekre inspirálta, amelyek nem voltak méltók egy esperes fiához.

Zoltán arra lett figyelmes, hogy a gyerekek megállnak előtte, valamit dűnnyögnek, összenéznek és kacagnak. Valami gúnynótát költöttek rá, ő keményítette magát, hogy mit törődik a buta rigmusaikkal, de azért a kínzott emberek kóros kíváncsiságával fülelt a beharapott szavakra, túl szeretett volna lenni a tüskén, amelyet úgy sem kerülhetett el. S a fiúk szemtelensége nem is leplezte, hogy a nóta neki szól. Az egyik rá is zendített:

— Ábéab!... — de a többit fülig szaladt pofával csak trillázni merte.

Zoltánnak minden büszkeségét össze kellett markolnia, hogy ki ne tépje a sunyi pofa mögül a kíváncsiságát kínzó vessort. A nóta pedig terjedt, sövény mögött, garád alatt, s Jóska feje is méltónak ítélte rá, hogy besorozza ama ritka dolgok közé, amelyek szelleme biztos tartalmát képezték. Zoltán egy este a tornác oszlopának dűlve figyelte a novemberi ég menekülő felhőit, amint a csillagok állandósága előtt, mint űzött lelkek tovaszaladnak. Egyszer csak hallja, hogy Jóska, aki a tornác párkányán egy darab fát hegyeztetett, unott, kisiklós hangján tízszert is eldöngi.

— Csirkére fájt a fogad.

Zoltán tüstént ráismert a dallamra, az ő nótája volt, de miért dalolják neki? Az a belső gyönyörűség, amivel Jóska a csirkét emlegette, arra vallott, hogy itt nem kiskorú baromfiakról van szó. Ezeknek a Jóska-féle fiúknak gyalázatos titkaik vannak. Összeülnek s órákhosszat

súgnak-búgnak. S ha az Oroszék kis szolgálója vízért szalad, el-elsuttyan-tanak felé egy kiáltást, amire Kádi visitásba szökő hihihivel felel. Ez a verssor is a Jóskáék titka felé mutatott, ott kísértett benne valami abból az ismeretlen undokságból, amely ezeket a fiúkat Theiszék kocsi-színébe gyűjti, hogy kipirult arccal és gyűrűs szemmel szivárognak el. Összeállította a vers kezében lévő darabját s a dallam szótagjait. Az első sor három szótaga hiányzott. Mi lehetett az a három szótag, amely ezt a verset ellene hegyezte, hogy már az elsősök is ezt szajkolják a háta mögött.

Forralta az eszét, hogy ugrathatná ki Jóskából azt a három szótagot. De mikor a kivitelhez jutott, benneragadt a haditerv. Egy reggel azonban valamikép a holmija közé keverte Jóska nadrágszóját.

— Nem láttátok a szijam — kérdezte Jóska?

— Nem.

No, dühbe jön a tohonya hős, a nadrágszój volt a legfontosabb ruhadarabja. Mielőtt beszélt vagy mozdult, azt kellett megigazítania. Aznap se beszélni, se mozdulni nem tudott. Délután Zoltán a fiókjában kutatott s megtalálta a szóját s odaadta Jóskának. Jóska nyakig vörösödött a dühtől, azt hitte csúfot üzött belőle Zoltán. Pofon ütötte volna, de idegenkedett a tenyere az úri képitől. Hanem a bosszú azért nem maradt el. Odaállt az ablak elé, nézte a jégvirágokon át derengő Orosz kertet s elébb csak fütyörészve, aztán dűnyögve, aztán fennhangon is rákornyikált:

«Ábéab, Boda pap

Csirkére fáj a fogad.»

Zoltán hallgatott és nem értette. Csak azt tudta, hogy gyalázatos sértés. De hogy kössön bele ebbe a hatalmas kamaszba? Lefricskázza a fejét, ha elébe áll. Veres Matyira nézett. Az fölállt a cirklije mellől s dideregve figyelte az elkövetkezőket.

— Jóska! — szólt rá lakótársára, mint akinek a jókedve megtorpant a tréfa határain.

De Jóskát a hülyék dühe rázta:

— Nem tetszik? Pedig régi nóta. Mi? — s itt Zoltán oldalába bökött, mint aki kitűnő viccet sütött el, de a füle olyan volt, mint a kakastaréj.

— Butaság — mondta Zoltán — semmi értelme sincs.

— Nincsen? Amikor apádat elcsapták, a hátulgombolósok is ezt énekelték.

Zoltán most se értette a verset, de látta, hogy az apját valami ismeretlen mocsok-ingoványba húzza ez a fráter, akinek a mocskoságára nem tudott émelyedés nélkül gondolni.

— Gazember — ordította s nekiugrott Jóska gégejének.

De még ugyanebben a pillanatban borzalmas vágás szántotta föl az arcát, szeme vérlobot vetett s hátra tántorodott. A Jóska frissen visszakerült szíja volt. Az épen maradt szemét elborító könnyeken át

még láthatta, amint Matyi feléje ugrik s vízért kiált. De most ez a segítség is elkésérítette, félrelökte s kirohant, neki az utcának, neki a határnak, vacsora után ért haza s rögtön ágynak támolyodott. S amíg a párnáit harapdálta, egyre világosabban látta Gábort, nem is Gábort, a bölény-esperest. Ki tudja hol kaparta ki Gábor haragja ezt a tizenöt év előtti nótát, de Zoltán úgy érezte, az apja tanította rá. S egész világgyűlöletét ebben a nagymellű emberben szalajtott össze, aki az ő imádni való apját a Jóska mocskos nyelvére adta.

Másnap hallgatagon ült a helyére. Az arcát vörös csík osztotta ketté. A fiúk nem győzték tudakolni, mi lelte. Matyi a kályha mögötti sutban ujságolta egy beavathatónak az esti históriát. Gábor ezen a reggelen kissé elkésett. Megállt az ajtóban és behajította kalapját, pont a fogasra azután a könyveit, pont a pad ülésére, féltényerével a szélső asztalra ugrott s egy bolond cigánykerékkel libbent át az ajtó és a helye közt ülő fiúkon. De mielőtt leülhetett volna, Zoltán elébe toppant s bele kiáltott az arcába.

— A te apád gazember.

Egész éjtszaka töprengett, mit mondhatna, ami ugyanakkor sértő, amikor mulatságos. Rakosgatta a rimeket : esperes, ne keress ; de nem bukkant a rím mögött semmi értelemre. A nyers gorombaságnál maradt. Gábor elhült ; olyan valószínűtlen volt ez az arcába kiáltott mondat, hogy szétnézett, talán káprázik a füle. Az elnémult osztály fölé roppant bolttal emelkedett az esperes hatalmas bölénymelle. Mindenki lapult a felségsértés előtt. Gábor végig okumálta Zoltánt, pisztolyának vagy legalább bicskájának kell lennie, hogy így elébe bátorkodott. De Zoltán keze üres volt, még csak egy vonalzóról sem gondoskodott. Zumm. A szíj kettéosztotta arc balmezőjében egy csattanó tenyér írta belé a négy folyót. S Gábor most ökölbe szorította a kezét, hogy a címer másik felét se hagyja üresen. De a teljes kikészítést Gagy tanár úr felcsattanó hangja akasztotta meg.

— Mi történik itt? — kérdezte Gagy s visszaigazította a nyakendőjét, melyet hirtelen föl-leugráló ádámcsutkája kissé elbillentett.

Az osztály szívmegeállva leste a két leütött fejű jelest. Ekkor a bibircsós Theisz felállt s legjobb tudomása szerint így magyarázta meg az esetet :

— Tanár úr, kérem, a Boda azt mondta a Csanádinak : a te apád gazember. Erre a Csanádi a Bodát pofonütötte.

— Azt okosan tette — fakadt föl Gagyiból a tekintélytisztelet. Ő Gábor apját csak könyörgőmalásan esperes uramnak szólította. Ez a gazember szétrobbantotta diák- és világviszonyáról alkotott fogalmát.

— Hogy mertél ilyet mondani?

Zoltán a tanár úr szemébe nézett és nem felelt, mint aki, ha nem is ismétli meg, de állja a szavát.

— Nem felelsz? Azonnal az igazgató úr elé idézlek — ügybuzgólkodott Gagy.

S Zoltán beleveszett a fegyelmi eljárás útvesztőjébe.

Ki persze nem csaphatták, annál drágább volt Sonkon a diák, de két napig lógatták fölötte a csendes eltávolítás jól megerősített Damokleskardját, csak hogy Gábor otthoni beszámolója kellőképp igazolja a tanári kart. De Gábor maga ment le az igazgató úrhoz és kérte, bocsássonak meg Zoltánnak. S ha kérte, nem műnagyszívűségből tette. Zoltán, mint versenytárs ezzel a «gazemberrel» ketté törött. S Gábor most kinyújtotta a kezét, hogy bukott ellenfelét visszasegítse az osztályba, amely tudvalevőleg az ő csapata volt. De Zoltánnak nem kellett a Gábor keze. Ez a tortura a nagy lelki fogfájás volt és ő kiállta. Egy percig sem mentegetőzött. Csapják ki, de azt a rigmust föl nem említi. Arról beszélni nagyobb megalázás a kicsapásnál is. S ép az igazgatónak vagy Gagyinak! Ő még mindig nem értette a dalt, de a felnőttek biztos úgy értik, ahogy Jóska is: gyalázatosan. S nem bírta volna ki az álnok elnézésüket. Még az apjának sem írt egy mentegetőző sort sem a félévi szabályszerűért.

A nagy szorongatás napjaiban Zádor tanár úr is odaszólt Zoltánhoz.

— Óra után jöjj be a természettudományi szertárba.

Zoltán egy kukkot sem értett a magyarázatból, csak a szertárban ráváró jövő foglalkoztatta. Ez a szertár egy három méter hosszú és három méter széles lyuk volt. Betörött üvegkalitkában kitört szemű mókusz molyosodott, az ásványtant néhány kénkristály, a fizikát egy berozsdásodott inga képviselte. Zádor az alátámasztott asztal mellett a tíz év előtti Természettudományi Közlöny egyik kötetét lapozta.*

— Hát veled mi történt? — kérdezte csendesen s minden figyelme a két zöldgyík varietást szétkülönítő ábrára veszett.

Zoltán hallgatott. De ekkor Zádor ráemelte a szemét s ebben a csendes szürke szemben olyan meleg kékeset villant a biztatás: na, beszélhetsz, magunk közt vagyunk, hogy Zoltán szíverocskája félrebillent s a gúnydal mögött lappangó célzás egy hosszú egyszuszra, kijött mondatban löttyent a zöldfestékét vedlő íróasztalra.

— Az édesapámat mindenki bántja — s úgy kapott az édesapám után, mint torokgyíkos gyerek a levegő után.

Zádor nézte ezt a tüzes, tiszta szívet s szeretne volna örökre elpáncélozni a világ szúrásai elől. Ha valami praktikus sünbölcseséget tuskézhetne rá, hogy ne lenne minden rosszindulatnak kitett, nyúzott hús.

— Nézd fiam, — kezdte csendesen — az édesapádat szeretned kell. Ő nevelt, neki köszönheted, hogy vagy. Elhiszem, hogy fáj neked, ha gyalázzák. De sok minden van a világon, amit nemcsak te, de még én sem értek, minden embernek vannak gyengéi, amiket rosszakarat és butaság kihasznál. Ne gondolkozz ezeken a dolgokon, ha a társaid komiszkodnak, hallgass; így teszel apádnak is kedvére. Sose akard visszaadni, amit kapsz. Nem tartozol azok közé, akik bármit is megterhelhetnek.

Zoltán hallgatta ezeket a szavakat s a pudvás padló, mely a botanika iránti áldozatkészségből fagombát vállalt maga alá, elrohant vele s

Zádor arca úgy torzult el előtte, mintha görbe tükörben kapták volna félre. Azt várta, hogy Zádor vele tiltakozik s szövetkezik az apja becsülete védelmére. Legalább is Isten villámát kéri a gézenguzokra. S most nem úgy kertelt-e, mintha az apja csakugyan benne volna valami hihetetlen gyalázatosságban, amely előtt legjobb nem gondolkozni s eltérni, ha az orra alá kenik.

A tanár ijedten hallgatta a kettőjük közé üledett csöndet.

— Megértetted?

— Igenis — felelte diákkészséggel Zoltán, de az igenje mögött úgy égett a rekkenő torok, mint tátongó puszta, amelynek ez az igen az égető szele. Zádor megérezte, hogy ebben az igenben nagy, életre szóló idegenség pecsételődött meg. Szerette volna visszacsákyázni az elrúgott hajót, egy összehozó szót keresett, de ahelyett csak ennyit dadogott:

— Csak ezt akartam mondani.

— Igenis — felelte megegyeszer Zoltán, meghajolt és kiment.

Odakünn a falak már beitták a lecsöngetett tízperc zsviváját. Zoltán cipői úgy kopogtak a folyosó vajt tégláin, mint távolodó élet szívverése. Bal-jobb, bal-jobb, Zádor tanár úr mereven nézte a két zöld gyíkot s nem találta a stigmát, amely szétválasztja őket.

Ettől a naptól fogva hiába iparkodott Zoltánhoz közeledni. Már az ő leckéire is azzal a kínos pontossággal készült, amely sérti a jó tanárt, hisz a tudás mélyén vád ég: tanulok, hogy belém ne köss. Egy tavaszi délutánon a városka alsó végén akadtak össze. Zoltán a harminchetes kilométerkövön ült s a felolvadt hólétől fényes földek felé fordulva, latin szavakat magolt. Zádor bentől jött, a fiú mögé állt s szinte esedkelve hívta.

— Nem jössz a Gerenyásra?

Zoltán felugrott, jajveres lett s két komoly szemét, mint félig ki-hült, de még sístergő vasat sütötte a tanár arcába.

— Nem mehetek, sok a lecke.

Zádor bólintott és tovább ment. Ez a válasz nyersen hangzott, annál nyersebben, mert másnap vasárnap volt.

Amióta az utolsó sonki szívet is elvesztette, Zoltán egyre szenvedélyesebb apakultuszba lovalta magát. Már csak akkor szólt, ha felelt, legfőlebb az öreg Fessl bácsival ereszkedett olykor össze. Az öreg jó szíve megesett az emésztődő gyereken, olyasféle tiszteletet érzett iránta, amilyennel primitív emberek ámulják körül a meg nem értett, nyomorult s mégis valamikép a megsejtett nagyságot. Beszélt Zoltánnak a boszniai okkupációról, méltatta Ferencjóskát, aki a magyarokhoz szít, csak die Lumpen in Wien nem engedik szíve szerint tenni.

Zoltán sokszor eltökélte, hogy ettől a jámbor vén embertől kérdi meg, mi van a vers mögött, de a szégyen leperzselte ajkáról a szót. S lassan nem is kellett kérdezősködni. A versre mind több fény derült. Zoltánban is megindult a változás zajlása. Olykor azon kapta magát,

hogy a lécz mögöl lesi a csokolódzó Gagy tanár urat, aki most már igazán eljegyezte Milikét s ez az érdeklődés nem volt tisztán iskolai. Edes nyugtalanság futkározott benne, de e nyugtalanság alján iszonyú titok lappanghatott. Jóskát valami mindennél förtelmesebben kapta. S nemcsak ő, de Fessl bácsi is. Nap-nap után zsörtölődött vele. Jóska nagy teste hirtelen beesett, köhögött s szeme megüresedett, az iskolában olyan tompán téblábott, hogy a tanárok már nem is szólították. Zoltán kinyomozhatatlan összefüggést sejtett Jóska üzelmei, az ő érdeklődése, a felnöttek titka s az apjáról szóló vers közt. A Jóska bűne, mondta s ebben a szóban undorodta bele az egész titokszövevényt. S többé nem állt a lécz mögé s görcsösen növesztette az apját, akinek nem szabad összeomlania.

S ez annál nehezebben ment, mert Zoltán esze egyre jobban fölnyílt az apja ellen is. A szíve olykor majd beleszakadt a terrorba, hogy a felzúduló tényeket az apaimádat ketrecébe törje. A nyári vakációra Feri is hazajött, leérettségizett s bedugták a község házára segédjegyzőnek. Feri lányok után járt s ha az apja dörmögött érte, kereken kimondta:

— Akkor gondolkozott volna így.

Feri goromba fiú volt, de az apja nem dobta ki, csak visszagorombáskodott s vitáik megfertőzték az ebédet és vacsorát. Bodané föl-lejárt, mint jótéltélek, olyan tehetetlen volt e két férfielem közt, Zoltán pedig meggyűlölte a bátyját, hogy az apját tovább szerethesse. De ez a szeretet olyan volt, hogy egy biccenés s akár megvetésnek is nevezhető.

Valami igen nagyot szeretett volna véghezvinni, hogy mindenki belédöbbenjen. Hát sehogy sem lehet már a becsület katonája? Az iskola visszajegyezte őt a kettesek felé s az esperes úr fölfútt tokáival vihette haza a fiát. De van valahol egy terep, amely Zoltánnak is porond. Nem tudta hol, de lennie kell. Ha elégethette volna a karját, mint Mucius Scaevola! De kinek kellett a Zoltán karja? A harmadik osztály könyvtára harminc kötet Jókaiból rakott hidat Álomország felé. S Zoltán át- és átítatódott Kárpáthy Zoltánokkal és Berend Ivánokkal. Az iskola letiporta őt s ő átrepülte az iskolát. Igazi hőstettekre szomjazott, a regények hőstetteire. A legképtelenebbre is képesnek hitte magát. Nem tudott úszni, s gyermekeket mentett ki az Ormándi tóból. S egy tibeti útleírás Kőrösi Csoma ifjúságát verte föl benne. Legalább az apjának mutathatná meg, ki ő. Az öreg annyit dörmögött a jókért. Hát nem érheti meg, hogy olyan fia legyen, mint a pántlikás zsidónak. Még János is azzal búcsúzott el Zoltántól:

— Aztán jövőre jobban iparkodj ám.

Virágvasárnap éjtszakáján Zoltán arra ébredt, hogy az ablakuk vörös s Fessl néni hatalmas nyalábokban cipeli az udvarra a fehérneműt. Az udvaron emberek toporogtak, kiáltoztak, valahonnét szívhasító asszonysivítást hallott. Matyi, aki leghamarabb felriadt, ingben-gatyában állt az ablaknál, úgy ordította:

— Égnek az Oroszék.

Egy pillanat, Zoltán felöltözött s már ott állt a tűznél. A tető már leégett s a fecskendő még mindig nem érkezett meg. Asszonyok szaladtak rocskákkal s szemben a kálvinista harang ijedten szaladt föl-le, szinte a hangjával világítva önmagának, Zoltán mellett Oroszné ölelgette a három leányát.

— Megvagytok mind? Legalább ti megvagytok? Jaj a zongora, még ki sem fizettük.

S bizony, a zongora aligha szolgáltatja vissza a hátralévő amortizációs részleteket. Hiába volt a stukaturos plafon, a szobák beégtek s az elhagyott ház ablakjai mögött óriási lámpák csavarták egyre feljebb fantasztikus lángjaikat. Egyszerre a legkisebbik Orosz lány elsivította magát.

— Jesszusom, a Gábor. — S csakugyan Gábor nem volt sehoh. Zoltánban megdobbant valami: most, most. Láta a három asszonyt, amint föl-lefut s fütöl-fától kérdi Gábort. Láta Jóska üres arcát, amint egy csontváz ürekszemeivel mered a lobogó tetőről lepattogzó cserepekre s már ott állt a hátsó szoba ablaka előtt. Ez volt Gábor szobája. Az ablakok csörömpölve hullottak le a roppant hőségtől s a szobában fehér füst gomolygott. Mit gondolt Zoltán? Úgy ismerte a karjait, hogy elbíri fuldokló vetélytársát? S ha elbíri is, kiállja-e addig léleket nélkül? Zoltán nem gondolt semmit, csak a hősiség hívó szavát érezte. Mucius Scaevola lángja lobogott előtte s az egész testét kérte. Beugrott az ablakon, néhány botorkáló lépést tett a tüdejébe özönlő füstben s elbukott.

Szerencséjére ebben a pillanatban lóditotta neki Theisz pékmester és tűzoltóparancsnok a fecskendőt. Anélkül, hogy tudták volna, mit tesznek, vastag sugarat zúditottak be az ablakon s lépésről-lépésre szorították vissza a gomolygó füstöt. Zoltán fejét egy jeges sugár állhataos bunkója csapta. A beégett stukaturon át gerendák csúsztak a szobába, egyik közvetlen Zoltán mellé, parazsa nagy darabon kiegészzte az oldalát, de a makacs fecskendő azt is eloltotta.

Amikor félórai erőfeszítés után a tüzet elnyomták, Zoltán ott hevert a romok közt.

— Hát ez hogy került ide — tanakodtak az emberek s összenéztek.

Gábornak mit volt mit tennie, be kellett ismerni, hogy őt a fészkerben érte a tűzlárma. A kis sváb szolgálóval pedzették a szerelem preludeumát. Eleinte nem mertek előbújni, de amikor a nevét hallotta, kirohant s a fecskendő mellett értékesítette dagadt izmait. Hogy került Zoltán a szobájába? Ő nem tudja. Sosem járt nála, hisz alig beszéltek. Az emberek másodszor is összenéztek s várták Zoltán feleletét.

De Zoltán ájultan feküdt s nem felelt. S amikor kinyitotta a szemét, akkor sem felelt. A népek súgtak-búgtak annál inkább, mert Theisz mester szakértői véleménye szerint a tüzet gyujtogatás okozta. Annyira, hogy már a kakastollasok is érdeklődtek Zoltán hogyléte felől, s csak Fessl bácsi erélye halaszthatta el az alapos kivallatást. Oroszné

föl-leszaladgált s fenyegető ujjakat bökött Fesslék felé: az alma nem esik messze a fájától. Milike pedig, aki háromszor rogyott Gagyi karjába, a tanári testületet szidta, hogy túrhették meg eddig is ezt a Lombroso-típust.

A kis Lombroso-típus hónaljában pedig negyven fölé szökött az izgatott higany, a hideg ruha alatt is delírált s ha észnél volt, sziszegett a kintól, mert ordítani nem akart ő, aki öt napig hordta a fájós fogát jajszó nélkül. Faggatták, nyaggatták s nem szólt. Mit mondjon? Hogy hős akart lenni s bemászott kimenteni a gazember fiát. Ki hinné el? Ő semmire sem emlékszik, magyarázzák ahogy akarják.

Csakhogy milyen lesz ez a magyarázat, ha sem Fessl néni, sem a Matyi nem emlékeznek rá, hogy a tűzlárma perceiben Zoltán az ágyban volt-e? Szerencsére harmadnap újra kivörösödtek az ablakok s most magának a pékmesternek a háza gyúlt ki. Itt a fecskendő is jobban kéznél volt, egy-kettőre elnyomták a tüzet s a tettest is elcsípték. Regyena Mari gyakorolta magát a tűzszításban, ugyanaz, aki után a gyerekek köveket dobáltak s még a nagyok is azt kiabálták neki: Mari, bumm!

Igy a gyanú kialudt Zoltán ágya körül, ha a láz rajta is maradt. S akadt értelmes rejtélyfejtő, aki Zoltán történetét is kinyomozta. Ott őgylgett a tűz körül, s amikor már kialvóban volt, odamerészkedett, elbámult s egy paraszas gerenda ráesett. Ezt Oroszné is helybenhagyta.

— Amilyen bárgyú, kitelik tőle.

Csak a menyasszony Orosz-leánynak fájt, hogy nem Zoltán a gyujtató s bő részletességgel magyarázta, hogy milyen könnyen lehetett volna ő is.

Zoltánt az apja másodünnepen hazavitte. S mikor a konferencia összeült, hogy kiadják-e neki az évvégi bizonyítványt, Gagyi ellenzékbe állt. De volt egy ember, akivel Zoltán nem akart a Gerenyásra menni. Ez a hallgatagsága alól váratlan retorikai készséget villantott elő s az ilyesmi mindig lenyűgözi az embereket.

Boda Zoltán, a becsület katonája átléphetett a negyedikbe.

IV.

Ez a negyedik év egyhangú volt, mint a fegyelemben tört fegyencek évei. Csanádi Gábor kiskirályságának nem volt ellenzéke. A Gerenyáson és az iskolaudvaron egyedül ő vezényelt. Zoltán is odaadta magát neki: teljék örömed bennem. Iskolai elsőségét, a kérdésekre először felnyuló ujjdicsőségét könnyen engedte át, mint soká és makacsul szorongatott bankót, amelyről hirtelen megtudjuk, hogy elértéktelenedett. Gábor nagylelkűen fogadta ezt az «észretérést», s a született kormányzók értéktiszteletével afféle segéd tisztet iparkodott Zoltánból faragni, még a futballnál is őt hívta választani, noha Zoltán rossz futballista volt, öngólja a csapatnak, melyet a földobott rézkrajcár melléje sorsolt.

Zoltán tudomásul vette a megváltozott légkört. Most már a fiúk sem csúfolták Bettinek s Veres Matyi, akit csak a közhangulat fordított ellene, megkönnyebbedve villantotta ki szeretetét; kedveskedve sündörgött körülötte, megkínálta a hazai disznóölés némethurka-remekjiből s az ő segítségét kérte az algebra betűtálmányaihoz. Két éve, hogy meghatotta volna Zoltánt a hurka mögött odanyujtott emberszív! Most közömbösen fogadta. A legyőzöttnek szólt: befogadták, de előbb megtörték. A becsület katonáját hurkolták nyakon benne, mint nápolyi Endrében a magyar királyfit.

Zoltán megvetette magát és őket. Olykor mintha kiszaladt volna a testiből s a fekete tábla résin át figyelte Boda Zoltán negyedik osztályú tanulót, amint ott görnyed a második pad szélén s hanyagul folytatja el füle mellette a katedra-kút vizét. Messze maradnak tőle a habok s ő csak néha merít beléjük, ahogy jóllakott gyerek fanyalogva túr az elébe helyezett ételbe. Igaza van az apjának, ő sem különb a bátyjainál. Hogy is lehetett volna különb! Visszagondolt az elmúlt évekre: nem nyerhette meg a csatát. Most legalább békén csatangelhetett a gyümölcsfákkal teletüzdelt kertek alatt, senkisem kiabált utána.

Értelmetlen lézengések korzójává csöndesült a sonki élet. Utolsó konok ellenségét, Jóskát is hazavitték. Karácsony előtt egy hajnalon nagy, vörös tócsa közepén találta őt a boldogtalan Fessl néni. A hálóinge csupa folt, verejtékes szőkehaja nedves pamacsokban verte nagycsontú, ferdén előreugró homlokát s beszakadt melle óvatosan pihegett a vért szívárgó belső seb fölött.

— Tüdővész — bólogatott az öreg Lorschei doktor s egész bátran bólogathatott, senkisem kételkedett benne.

Fessl néni sóhajtozva járt föl-alá a betegágy s a tűzhely közt: — So etwas — motyogta s olyan volt, mint csirkéjevesztett kotlós.

Béke volt, de Zoltán undorodott a békétől. Első, harcos éveire gondolt, fölvetette fejét, mint fegyverletételre kényszerített nép, ha szabadságharcára gondol. Nem a sonki sárgaház mondta ki az utolsó szót. Az utolsó szóig még sok harcot kell kiállni s ha most pihen, azért van, mert az iskola nem porond, nem neki való porond. Micsoda gondolat: a latin mondattan és a négyzetreemelés gerelyével állni ki a becsületért! Kell egy másik porondnak lenni, ahol nem tanárok a zsüri s nem gépies kérdések az ellenfél vágásai. Zoltán meghajolt, mint a széllecsapta láng, de ez a meghajlás csak addig tarthatott, amíg a szél tart. A láng tovább szívta az életet s mind nagyobb máglyát harapott maga alá. Ha a tanároknak van szemük, észrevehették volna az ugrásra feszült izmot Zoltán hajlott derekában.

Az igazgatónak így is fel kellett kiáltania, amikor a tanári szoba külön kis igazgatói asztalán a magyar dolgozatokat javította.

— Ez a Boda tud, ha akar, tessék ezt meghallgatni.

A dolgozat szabad téma volt, Zoltán előző este kapta meg hazulról a tanítókisasszonya halálhírét s amikor az igazgató hegyes betűi

fölbökték a táblára, hogy szabad téma, a téma semmikép sem akart szabad lenni, mert mindig a kisasszonyhoz kanyarodott vissza. Elfeledte, hogy az igazgató elé viszi vele a szívét, oly makacsul tapadt rá a multból felé nyíló két szürke szem, erről kellett írnia. A csókot kimosták belőle az évek, de a kisasszony égbolt szemére akasztott segélykönyörgő tekintete bennmaradt s maga se tudta miért, a jóvátehetetlen dolgok szomorúsága lepte el. «A szülői házban», — írta — «én egyedül nevelkedtem s az iskolában a sok lármás csinytevő fiú megrémített. Senkiséim volt, csak a tanítókisasszony, akiben bízhattam volna. Úgy tapadt rá hálás szemem, mint mágnestű a mágneses sarokra.»

— Ez a mágnestű jó — csettintett az igazgató s a hajdani pedagógus villant ki a szemén.

— Igen, van esze, csak nem tudja, mit kezdjen vele — tompította Gagyí.

— Ez volt az apja baja is — vélekedett Szende, aki a pápai kolégiumban két évvel járt Boda Béla alatt.

De Zádor tanár úr fölállt és átment a természetrajzi szertárba. Idén már nem is tanította Zoltánt s ezek a nebulók olyan egyformák, mint egy fészekben kelt fecskék, csak a csőrük lesz egyre pálottabb s a figyelmük tétovább.

A tanári kar ezzel el is intézte Zoltán mágnestűjét. Ő azonban tovább feszengett, mint vasforgács, amely érzi a távoli delejt. Egyelőre azonban itt állt a sárga ház s újra és újra neki ütődött. De ki tudja, mikor változtat irányt a szél, mely lánglelkét földrenyomta? Egy fordulat s ő újra ég felé harap s a sors soktűskéjű Zölddisznója megint megtalálja benne a maga juhászlegényét. Zoltán ebben az évben ki-kopott az utolsó garasából is, ép hogy útiköltségre tellett, de már kocsira nem. Összeakaszkodtak a Matyi gyerekekkel, kerítettek egy rudat, ráakasztották a két kosarat s gyalog vágta neki az állomásnak. Félúton izzadozhattak, amikor látják, hogy robog nyargalvást az állomás felől a Károly bácsi batárja. Nagy dolog történhetett, mert kiállt belőle a közmondásos flegma: fölállt a bakon s úgy csapott az egy lova közé, pedig egy teremtet lélek sem ült a gyérülő párnaszőr-avarból kihajtó rugókon. Amikor a gyerekek mellett elrohant, ordított valamit, amiből ők csak azt értették, hogy megölték.

— Felöntött az öreg — vihogta Matyi s élceket faragott, hogy megölték a boroshordót, elfolyott a vére.

Zoltán is nevetett, olyan mulatságos volt az öreg Károly, amint télen-nyáron rajtszakmáskodó köpenyét szétvetette s bele-belekurjantott az egy lovába s az orra minden bibircsója külön sziporkázta a szenzációt. Vajjon kit ölhetek meg?

A vaskut-sonki állomáson csoportokba verődött emberek tanakodtak. Egy fejet csináltak a három fejükből, de az egy fej sem volt okosabb a külön háromnál. Akkor megint szétváltak s új csoportosulásokban keresték az igazságot. A két fiú jobbra-balra hordozgatta a kosarát.

Ők senkit sem ismertek, rájuk senki sem hederített, horgászgattak a nagy események partjain. Matyi képe féloldalasra dagadt az anyja ráváró túróslépényitől s nem sokat törődött a körülötte fontoskodó emberekkel. Olyan volt, mint a tarlóról hazaszaporázó malac; szájában érezte az otthoni kukoricát. Zoltánt azonban megsuroolta a nagy idők arcába csapó denevérszárnya! Egy sovány, fölhevült úr azt mondta:

— Kérem, láthattuk, idevezet a türelem politikája.

Egy férfi, aki vagy rosszul szituált disznókereskedő vagy jól szituált patikus lehetett, olimpuzsi nyugalommal bizonyított:

— Az egész Balkánt föl kellene gyujtani, mint megférgesedett aklot.

Ez gigászi gondolat volt s Zoltán érezte, hogy egy eltörött cserépkorsó, de még egy lelőtt miniszter sem vált ki a disznókereskedőkből ilyen ötleteket. Szívesen odaadta volna a fülét a kövér úr bölcseséginek, akiről mind többen ismerték el, hogy erre az eseményre készítette politikai tapasztalatát, úgy hogy az utasnép kezdte benne tapogatni a jövő bizonyosságát, de berobogott a Matyi vonatja, a kaposvári s szedelőzködni kellett: egy perc múlva itt az övé is.

Matyit úgy előntötte a boldogság, hogy érzelmei fölét baráti kirohanásokban csapolta le. Átölelte Zoltánt, össze-vissza csókolta s megígértette:

— Úgy-e, megírod, melyik főgimnáziumba iratkozol, én is oda-könyörgöm magam.

Zoltán megzavarodott ennyi barátság előtt. Azt szégyelte-e, hogy egy parányi visszhangot sem vert benne a Matyi lelkendezése, vagy azt, hogy ily túrhetetlen szívöklendezéseknek vált nyilvános tárgyává? Fölsegítette a kosarát, görcsösen érdeklődött:

— Van-e helyed? Ez nem dohányzó? — de befelé megesküdt, hogy azért sem ír, majd épen ő ír s nagyot lélekedett, amikor az ő vonata is berobogott.

Félóra sem telt belé, ott állt a farnádi állomás előtt. Szürkült s ő riadtan jártatta szemét a pesti vonatra váró kocsikon. Idén az apja nem küldött elébe kocsit, azt írta, majd csak találsz valakit, aki elhoz. Zoltán úgyse kéredezkedett volna föl senki kocsijára, de megakarta nyugtatni magát, hogy csakugyan nem volt ott hódosi kocsi, ő nem kéredezhetett fel, nem tehet róla, ha nyolc kilométeren át cipelte a kosarát. Nem attól félt, hogy nem lesz kocsi, hanem attól, hogy lesz. Mi az: tizenöt kilót hurcolni a hátán? Semmi, ha az ember egy kérést takarít meg vele. Nem, nincs kocsi, igazán kár, különben fölkéredezkedtem volna, állapította meg sietős örömmel s nekivágott az országútnak. Az állomás közelében nem akarta a vállára venni a kosarát, az oldalát viszont iszonyúan verte s azt sem akarta mutatni, hogy nehéz. Egyszerre csak kiáltozást hall:

— Ifjúr, Zolika!

Nézi, hát a Kőkőnyei Gyurka az, csak egész megemberesedett, az álla is tollas s a bajsza kunkorodik, mint a malac farka.

— Ha nincs kocsija, elviszem én. A Behr fogadott fel, hogy hozzam el a fiát, az most gyün Pestről, a papoktól.

— Nem is tudtam, hogy lovatok is van, — felelte Zoltán s azon gondolkozott, hogy térhetne ki a meghívás elől.

— Van ám, — lelkendezett Gyurka, akinek apja párholdas zsellérember volt s akinek a kocsi-ló gazdák közé rukkolasát jelentett.— Összetákolunk egy kis istállót s most már lovat is tarthatunk.

— Az szép — mondta Zoltán és nem ült föl a kocsira.

Ez a Gyurka derék, sudár fiú lett, imponált neki még most is, noha négy gimnázium vágott árkot közibük. De a hajdani rossz szó s az Ilonka kenyere ott lebegett körülötte, mint mérges levegő. Pedig nem tartotta a sértéseket számon. Már nem is tudta, hogy Horváth Ilonka is van a világon s Matyi bűnét is elmosták újabb, húsbavágó bűnök. De különös emlékezete volt a szívének, összeszorult, ha olyasvalaki riadt belé, aki valaha megbántotta. Az állatok szimatemlékezete lehet ilyen.

Gyurkából azonban ömlött a kérdés s mindenik az iskolához kacskaringózott vissza. Ismerte a tanárok bogarait, még az Aesopus meséiből, Liviusból is leszívargott hozzá valami, tudta a hét király nevét s hogy a farkas canis lupus. De mindez, amit Zoltán halálosan unt és utált, benne a tündérmesék fényivel csillogott. Sonk volt neki az a paradicsom, melyből őt kirekesztették. Lassan Zoltán is beleélte magát a hangulatába, úgy adta a válaszokat, ahogy a Gyurka meséi kívánták, majdnem dicsekedett Sonkkal, legalább is úgy adagolta, hogy a Gyurka képzelete tovább építhesse belőle a maga Zölddisznó-legendáját.

Amint így fecsegnek, vonatfütt; a vonat meghozta Alfrédet s vele a nagy újságot, melyről a beszélgető Zoltán egész megfeledkezett.

— Idelenn hogy vélekednek a gyilkosságról? — tudakolta Alfréd vizsgáló iróniával, miután a hátsó ülésbe süppedt s a lópokrócot a por ellen magára pólyálta.

Szép vasalt ruhát hordott s kár lett volna, ha belepi a por. Egy hónapja nem esett eső, minden kocsi vágató ködoszlop volt s két szembejövő fogat a porhullámok interferenciáját kísérletezte. Zoltán habozott, mit feleljen. Ő még azt se tudta, kit gyilkoltak meg, azért zavartan hebegte:

— Kérlek, jóformán azt sem tudom, mi történt, itt még senki sem tud semmi biztosat.

De Alfréd úgysem számított komolyan Zoltán véleményére s teregetni kezdte, amit a pesti vonaton összehallott és okoskodott.

— A Monarchia ezt nem hagyhatja annyiban, nagyhatalmi helyzetét veszélyezteti vele. A szarajevói gyilkosság mögött Szerbia áll. Princip csak eszköz volt. Mit gondolsz, egy kiskorú diák csak úgy «uk-muk-fuk» rá lő az osztrák trónörökös párra.

— De hát mért lőtt rá? — meredt el Zoltán szeme.

A trónörökösre egy kiskorú diák: ez a perspektiva, mint gyújtó-

szikra kapott a lelkébe s egyszerre mindennél jobban érdekelte a szarajevói eset.

— Istenem — vont vállat bosszusan Alfréd. Láta, hogy itt mindent az alfánál kell kezdeni, ez a sonki hólyag most hozta a fejét a dinnyeföldről.

— Nem hallottál a pánszláv mozgalomról?

Zoltán nem hallott róla.

— A szokol-egyletekről?

— Arról sem.

Alfréd már elég felnőtt volt ahhoz, hogy megvetését tanító türelem mögé rejtse.

— A pánszláv mozgalom az összes szláv területek fölszabadítását tűzte ki célul. A szerbek például az összes délszláv népek nagy államáról ábrándoznak.

— Hogy minden nép úr legyen a maga országában? — egyszerűsítette le a problémát Zoltán. — Ez jogos. Kossuth is ezt akarta.

Alfréd mosolygó fölényel figyelte hajdani barátja beugrását. Ő már látta, hogy fogja ezt a naivitást összezavarni s önmaga fölött kétségbeejteni. Milyen mulatságos egy ilyen bugaci!

— Kossuth maga sem tudta egész pontosan, mit akar, jelentette ki történelmi objektivitással. Ha a népek önrendelkezési jogát elismerjük, az Osztrák-monarchiának fuccs.

Szándékosan mondott Osztrák-monarchiát, egyrészt hogy bebizonyítsa, mennyire osztrák ez a monarchia (Alfréd hidegen nézte a hatalmi tényeket), másrészt, hogy barátját még mélyebbre csalja a meg gondolatlan idealizmus ingoványába.

Zoltánnak valóban nem fáj az Osztrák-monarchia. Az igazgató úr ugyan két órán át fejtegette a kiegyezés áldásait: Magyarország azóta virágzott föl, de Zoltán Gracza György: A szabadságharc történetét olvasta és Sonkon nem sokat látott a felvirágzásból. Ő az igazgató úr osztrákbarátságát még a körmeinél is útálatosabbnak találta, valami förtelmes lappang e mögött is.

— Az csak jó, ha a Habsburg-ház hatalma megdől — jelentette ki történelemkönyvből kölcsönként stíluskészséggel.

— Igen — mosolygott Behr — de a Habsburg-ház és Magyarország ma egy. Csak nem gondolod, hogy a szerbek megállanak a Szávánál, miután Boszniát megkaparintották. Princip golyója a magyar címernek volt irányozva, a hármashalomnak és a négy folyónak.

Ezt a mondatot egy délutáni lap «Princip golyója» című vezércikkében olvasta, nagyon megtetszett neki, de most már nem adhatja oda Zoltánnak a lapot, ahogy eleinte tervezte, hanem az egész eszmefuttatást a magáéként tünteti fel. Zoltánt csakugyan megzavarta ez az új kilátás. A mappa kerek Magyarországa olyan másíthatatlan, zárt dolog volt az ő szemében, mint az asztal, vagy a ló. Ha csak a Lika Krbva megye sarkantyúját törik le róla, már nem Magyarország.

— Magyarország, az más, — jelentette ki. — Magyarországot a mi őseink vérük hullásával hódították.

— Igen — vágott vissza Alfréd — de a szerbek azt mondják, nem más — s egy ejtőernyőnyi mosolyt bocsátott Zoltán fölé szelleme hatezer-méteres magasságából.

Zoltán összeráncolt homlokkal ült a helyén. Tíz évig sem tisztázódik ki ebből. Alfréd azonban mindent világosan látott. Oly áttekinthető s egyszerű a világ, miért ne igazítaná el a jámbor Zoltánt is benne.

— Szerencsére a világot nem a jogok és igazságok kormányozzák — magyarázta kedélyesen — hanem a hatalom. S a hatalom egyelőre a mi oldalunkon van.

Alfréd még azt is el tudta képzelni, hogy Szerbiából olyanféle tartományt csinálnak, mint amilyen Bosznia. Talán egész simán megy; néhány tucat ember árán, mint az okkupáció. Dád községen hajtottak át; Gyurka, aki idáig poroszkáltatta a lovait, csakhogy egyet-mást elfogjon a diákok beszélgetéséből, neki eresztette őket s míg a csörgő löcsők boldog harangjátékkal játszották ki, hogy: «Kököneyi kocsija, Kököneyi kocsija», ő már hangosakat csapott a kerítések alól derék-horrszolások árán előrohanó kutyákra. Nagy boldogság volt az, ha az ember a maga bakjáról durrogathat.

A dádi alsófaluvégen Zoltán újra megszólalt:

— Azért mégis bátor volt ez a Princip! Most biztosan kivégzik.

Az út nekikanyarodott a bozót partjának, a nádas szélén még ott sárgultak a téli irtás nádkupacai s az itt-ott feleszillanó víz fölött szárcsák húzták át hátratartott merev lábaikat. A bozót fölött két domb közt, a hódosi templom I betüjére nagy sárga pontot rakott a hold. Alfréd érdeklődve kutatott szét Zoltán sötét arcán. Ez az utolsó mondása érdekes volt. Az ilyen elmaradt vidéki golyhók olykor egészen eredetiek.

— Hogyan — kiáltotta — te a gyilkos pártjára állsz! Tudod, hogy ezzel jó lesz hallgatnod.

— Miért? — csodálkozott Zoltán. — Odamegy Szarajevóba, az ellenség közé s lelövi a jövődöbéli császárt. Én nem állok a pártjára, de mi haszna volt belőle? A kötél, amit kapni fog? Judit is megölte Holofernest — vágta ki hirtelen, mert nem talált jobb példát.

Alfréd azonban elítélte a fanatizmust. Minek kockáztassa az ember az életét, amikor úgylis a túlerő dönt s nem az áldozat. Az ilyen emberek bolondok.

— Bolondok vagy nem bolondok — tüzelt Zoltán — én nem vetem meg őket. Nincs igazuk, de az életüket adják a tévedésükért.

De Alfréd türelmetlenné vált. Hát igazán nem érti őt Zoltán?

— Nem az a fontos, hogy tévednek vagy igazuk van, hanem hogy haszontalanul dobják oda magukat. A tévedés is igazság, ha erő áll mögötte. De ezek nagyzóló örültek, akik azt hiszik, löktek egyet a történelmen, pedig csak hurkot kötöttek a nyakukra, mint megkerült

borjú. Különben ez mind teoretikus vita. Egyikünk sem követne el hasonlót. Te sem, én sem — s gúnyosan nevetett, mint aki azt mondja : no-no öregem, te is gyáva kutya vagy, sose hősködj.

— De az ám — szólt közbe a bakról Gyurka paraszt esze is. — Gyilkúni nem szab'.

Zoltán összeszorította a fogát s nem felelt. Ő, aki az Oroszék tüzének is nekiment, közelebb ült a szarajeói gyilkos cellájához, mint Alfrédhez, aki pedig hozzá horzsolta a könyökét. Mindenesetre rálőni valakire, azt nem, ha még magára lőne vagy a karját égetné le. De viszont a «hatalmi tény», ahogy Alfréd mondja, az még éppen nem. Hatalmi tény, ez az, amit vele csináltak Sonkon.

Alfréd érdeklődve nézte ezt a hirtelen elborult arcot s elhatározta, hogy tanulmányozni fogja. Alfréd elsősorban intelligens ember akart lenni, de mindenesetre érdeklik őt az ilyen nyers zsenik is, bár a zseniálítás csak fokozott korlátoltság, mint egyik kedves könyvében olvasta. De mulatságos!

S valóban, mi okosabbra használhatta a poros július hónapot, minthogy ezt a zavaros koponyát még jobban megzavarja. Horváth Laci Velencében nyaralt s a falu unalmas volt, mint a Szahara. Az emberek belenyugodtak, hogy a trónörököst meggyilkolták, az asszonyok elsajnálkozták a maguk porcióját s a férfiak is kiátkozódták a beléjük dagadt politikát. Helyeseltek a lapoknak, mégsem lehet túrni, hogy ez a maréknyi szerb nép folyton átdöngessen az ország palánkján, olyan országén, amelyikben ép most folyik az aratás.

— Persze, nem tudnak mit kezdeni a disznaikkal, a nyomorultak. Úgy kell nekik, ne is engedje be a Ferenc Jóska.

— Disznóstul kell megpörkölni őket — vélekedett Lakk gépész.

Alfréd úribb körökben szét-szétteregette ugyan az európai helyzetet s kijelentette, hogy Vilmos kezében van a jövő, de tovább senki sem gondolkozott. Bámulták Alfréd eszét, összenéztek, ha mondott valamit, még a tisztelendő úr is gratulált az apjának :

— Én nem vagyok a piarista nevelés híve, de Alfréd képzettsége előtt le a kalappal.

Alfrédnek ezek a nyilatkozatok jól estek, meg is volt a gyakorlati hasznuk, a család tekintélye nőtt s a jobbmódú zsidók is szívesen hiteleztek az apjának. Dádon egy pálinkás telepedett meg, igaz, csak tavaly szívárgótt be Máramarosból, de volt annyi tartózkodás benne, hogy szemet hunyt Lotti előéletére. Károlyt is föladták a gépész tanfolyamra, úgy látszik ember lesz abból is, csak a hóna alá kell nyúlni.

Alfréd megbecsülte az élet halvány hangsúlyváltozásait, még akkor s, ha ez a közvélemény a hódosi kobakokban derengő tévedéseknek volt a középarányosa, de rohamosan bontakozó szellemének más táplálék kellett, mint a falusiak elismerése. Pesti tartózkodása utolsó napjaiban szerezte meg «Coignard abbé véleményeit». A kiszikkadt kaktusz vízivó mohóságával szívta fel ennek a könyvnek az igazságait. Azt a

leheletnyi csalódottságot, amely e vélemények felsőbb atmoszférája volt, nem vette észre, annál jobban föllelkesítette az értékeknek az a nagy rombolása, amely ösztönei legmélyéről kavart visszhangot.

S csodálatoskép az értékviszonylagosságának ez a hirtelen megindult varázskastélytánca nem ütődött bele papi neveltetése szilárd pilléreibe. Minden olyan szép volt a piaristáknál. E derék papok mögött a mérhetetlen egyház állt. Mekkora hatalom! Alfréd igazán tanusíthatott némi jóindulatot egy ilyen hatalom elfogultságaival szemben, amelyek végre is nagyon szépek s legalább olyan igazak, mint a francia forradalom elfogultságai. Sőt ennek a bájos abbénak a véleményei csak megacélozták elhatározását, hogy áttér a katolikus vallásra s talán ő maga is abbé lesz. Egyelőre ugyan szó sem lehetett erről, a hódosiak elfognák a havi pénzét s tisztán diáktanításból élni, ezt az egyház sem érte meg neki.

Coignard abbé, aki eredetileg a csalódás hőse volt, Behr-Coignardban fegyverré vált, az öffenntartás és érvényesülés Coignardja lett, akit a cinizmus angolna-simán siklat előre az élet ellentétes érdekei közt. Alfréd ugyan nem is hitt az ellentétekben. Ő, aki a piaristák legkiválóbb növendéke volt, nem olvasta-e már tizennégyéves fővel a Nyugatot, a forradalmárok lapját. Ő nem vette észre, hogy a kettő annyira is ütközött volna, mint a vasárnapi ebéd rántott csirkéje a tejszínhabbal. Az ember jusson előre és lelkesedjék mindenért, ami meglepő. Hatalom és szépség! ebben a jelmondatban foglalta össze Behr a maga világnézetét s nem tagadta, hogy ez a mottó hasonlíthatatlanul okosabb, mint Petőfi szabadság-szerelem ócskasága.

Ez a hirtelen élesedő világnézet találhatott-e jobb köszörűkövet Zoltán nyers koponyájánál? Alfréd kissé büszke is volt rá, hogy Zoltánt ő fedezte fel.

— Az ilyen zavaros vademberek néha nagyon sokra viszik — jósolgatta tréfásan. — Mindenesetre le kell mondanod róla, hogy Princip légy.

Zoltán a hiúbbik önérzetével örült Alfréd érdeklődésének. Tetszett neki, hogy ez a nagyeszű fiú, aki előtt a tisztelendő úr is levette a kalapját, vele barangolja a nap nagyobb felét. De volt az Alfréd megbecsülésében valami gyanús, nem őszinte, pokoli, mintha az ördög kísértené.

S Alfréd, a piarista diák nem ijedt meg tőle, hogy ördögszarvakat sejtessen a csiga haja alatt. A jó Isten s az ördög közt sem látott ő ellentétet. A hatalom a jó Istené s a kuriózum az ördögé: egészségesen egészítik ki egymást. Ő a jó Isten kedvéért lép az egyházba s az ördög kedvéért olvassa a Nyugatot. A kettő az ő személyében egyesült: Behr abbéban, ami talán nem egészen egyházi név, de idővel az is lehet, sokkal rosszabb nevek is sima kavicsá koptak a keresztség Jordán vizében. Ez az abbé-ördög vigyori örömmel esett a Zoltán fejébe rögzött társadalmi előítéletek ellen, de miután «in effigie» kivégezte őket, meghajolt előttük, mint hasznosak és nélkülözhetetlenek előtt.

— Mi az a jog? — tette föl a kérdést, amikor Zoltán megmakacsodott, hogy nekünk jogunk van Magyarországhoz minden bennlakó oláh és szerb ellenére is. — A jog betű, amelyet az erősebb irat. A jog az, akinek ereje van hozzá, hogy jog legyen. Mi azt mondjuk, az őseink vére a jog, a szerbek, hogy a lakosság vére. De jaj annak a jognak, amely mögött nem áll egy millió szurony.

Hasonló bölcseségekre lyukadt Alfréd a hazafiság, vallás s a hivatali méltóságok kérdéseiben is. Ő nem hiszi, hogy a Fruska Gora, minden multja ellenére is, lerázná magáról a szerb lobogót, ha egyszer sikerült kitűzni rá. A vallásnak az az érdeme, hogy a dolgok végső elképzelését az emberre bizza.

— Ahogy a farnádi katolikus templom előtt kéregető Rozi néninek van Isten, úgy nekem nincs. De van egy fogalmazás, amely mellett nekem is van. Viszont Rozi néni is kacagna a vadak dugóhúzó istenén. Az egyházban azonban kis jóakarattal a dugóhúzó isten is megfér, épúgy, mint az én istenem, mert az egyház csak Isten és ember érintkezésének a formáit szabályozza s ha a dugóhúzó helyébe egy szent zápfogát tesszük, tehát biztosítjuk a formai közösséget, akkor a vad is lehet jó keresztény a maga módja szerint.

Zoltán ezeket az elmélgedéseket nem mindig értette, de volt valami a szavakban, amiből kiszimatolta az övével ellentétes életérdeket. Alfréd logikai láncát nem bonthatta meg, de neki-nekiugrott, mint kutya a bohóc ruhának s győztesen morgott, ha egy-egy darab a foga közt maradt. Alfréd azonban foltot vetett a bohóc ruhára s attól csak még tarkább lett. Mi volt az, ami Zoltánt annyira kihozta a szelidségéből, hogy megfeledkezve a piarista jelesek iránti tiszteletéről, dühtől könnyesen kiáltotta: de hisz ez marhaság?

Zoltán nagyon sok irányban közömbös maradt. Olyan dolgokról sem volt véleménye, amelyeket más tizennégy éves intelligensebb diák rég elintézett. A hittant és a zoltárokat megtanulta, a negyedikes bizonyítványában, ez volt az egyetlen tárgy, amely mellett jeles cifrázkodott, de sohasem gondolt arra, hogy a vallás dolgaira igent vagy nemet mondjon. Átszaladtak rajta, mint átjáró házon. Nem tehetett róluk, ahogy a föld sem tehet a rajt átfutó patakok vegyi összetételéről. Csak azok a valóságok érdekelték, amelyeket a képzelete feldolgozhatott, csak az asszimilálható dolgokról volt véleménye. De a mód, ahogy Alfréd lejáratta s azután megint tekintélyé emelte őket, megértette vele, hogy ezeknek a nagy elvontságoknak: Isten, haza, jog, törvény kétféle értelmezésük van, egyik ahogy Alfréd értelmezi őket s a másik, ahogy ő értelmezné, ha fontosak volnának neki. Nem tudta megmondani, hol hamiskártyáskodja el Alfréd e szavak lényegét, de érezte a csalást és dühbe jött. Mintha valaki óvatosan feltörne egy diót, kiszedné a bélét, szindetikonnal összeragasztaná a héját s azt mondaná: imhol egy dió; ilyenek voltak ezek a fogalmak az Alfréd szóhasználatában. Zoltánnak kedve kerekedett megfordítani az Alfréd módszerét.

Feltörte a diót, eldobta a héját s a gerezdekre mutatott: ez a dió. Alfréd azonban játszva bizonyította be, hogy ez nem lehet dió, s valóban Zoltán gerezdjei kissé összemorzsolódtak feltörés közben. Megismételte s valamivel jobban sikerült. Lassan kimagyarázta magának a világ elvont felét. Csakhogy megvédhesse bennük az ő igényét, akaratlan is magához bogozta őket. Ha Alfrédnek Isten az imádkozás tárgya volt, Zoltánnak az erők fölötti igazság. Ha Alfrédnek az egy kormány fennhatósága alatt álló földterület volt a haza, Zoltánnak az egy-sorsú emberek otthona.

Igy vitatkoztak tizennégy éves zöltségükben, de ez a zöltség életreszóló, fátrejtő magokat takart, mint a dió vagy mandula zöltsége. S noha halálosan fölingerelték egymást, újra és újra összeterelte őket az ész fejlődés-ingere. A legrövidebb úton vágtak ki a faluból s a kepébe dülő határ rekkenő levegőjén át imbolyogtak a református temető felé. Átsörtettek a száradt sárga és kék liliommal benőtt fiatal sírok közt, át az új temető sötétzöld orgonásán s ott heverték le, ahol az elfeledt sírokat lassan földdé egyenlítette az idő s a félredőlt «kőfejék» írását is munkába vette eső és moh konok törölgummija. Fölöttük ecet- és kőrisfák terjesztették különös szagukat s egy szilfa tiltakozva vetette fel Lear-fejét a tolakodó akácok közül. A kerítés fattyúhajtás-sűrűjén át a szomszéd lucerna, azontúl a levelét vető kukorica fehér csillogása reszketett s Alfréd, aki az ornitológiában is szaktudós akart lenni, fölfölkapta a fejét:

— Ez micsoda: sárgarigó? Hát ez: cinke?

Zoltán felelt s bölcs dolog volt, hogy felelnie kellett, mert a madárral szünetet iktatott a szociológiai és kozmogóniai vitákba s az új vitamondat egy oktávával megint alább kezdődhetett, mint ahol az előző véget ért. S már nemcsak Zoltán szent ártatlansága vetett Alfréd paradoxzonai előtt tüzet, de Alfrédot is mind gyakrabban hagyta el a béketűrés. Jön itt egy bugó, aki most bújt ki a tojásból s két hét alatt akkórára nő, hogy neki merészkedik az ő szépen kifejtett világnézetének, amely pedig Coignard abbé véleményeiből, sőt az Epikur kertjéből metszi fütyköseit. S olykor úgy érezte, hogy kiesik kezéből a fütykős s ilyenkor azt mondta:

— Te fantaszta vagy.

Zoltán nem tudta, mi az a fantaszta s őszintén megvallva azt sem tudta, mit kezdjen azzal az Istennel és hazával, melyet Alfréd istene és hazája ellen a legjobb ereje szerint összerótt. Olyan messzi volt tőle mindez. Ha legalább egy szabadságharc volna, amelyben Damjanich lehetne. De Európa csendes, újra csendes, az emberek egyre kevesebbet beszéltek a trónörökösökről s ha lesz is háború, kinek van kedve a Habsburg herceg pártjára állni.

— A gyilkosság bűn, de azért Princip bátor ember volt — mondta — hős, ha bűnös hős is. Különben Bánk bán is királynét ölt.

Ingerelte Alfréd okoskodása, de érezte, hogy napról-napra erősödik,

egyre élesebben vág hozzá s ez a növekvő ügyesség és erőérzés meg-
részegítette. Különben is mit csinált volna otthon. A ház a bátyjaié
volt s már az apja beszédjét is kerülte, mint a megutált multat. Az
embernek előbb-utóbb az apjába is csalódnia kell.

(Folyt. köv.)

Németh László.

HALLGASD, TESTVÉR: PANASZ.

*Ne haragudjatok, hogy most elmondom,
gyakran bujnék hangtalan erdőt,
társtalan járnék roskadt mezőket,
gyakran rohannék toronysötétbe,
nem lépnék soha utaitokra,
imátokra se szólnék áment,
csak ne volnánk oly egyik halálban, sorsban:
ó, dehogy is lépnék utaitokra . . .
Mert valaki-ember arra jártán,
ültem egyszer az országúton
s egy törpe ember birkos bajjal
vesződött ellőrt szekerekével,
de ti mellette elhaladva nem fogtatok
rudat, se löcsöt, — de odaszóltatok
félvállról, bakról: tán valami baj esett
szomszéd . . . ? ! — s közé vágatok lovaitoknak.
Ne haragudjatok, hogy most elmondom,
pásztor küzködött farkasokkal
s merő vér volt gunyája, arca,
de nem rohantatok türekezve
bajban részvéttel, kézben doronggal.
Ne haragudjatok, hogy most elmondom:
a gyermek első játéka puska,
de még nem mentett hangyányi életet
és szája nem nyílt még Miatyánkra;
azonban kérdezd, — ó, hogyne tudna
lepkét, bogarat százsámra fűzni
gombostűre vagy cérnaszálra.
Azonban kérdezd, — ó, hogyne tudna
szurkot önteni hangyabolyba,
vagy békés madarak fészket dúlni . . .
Ne haragudjatok, hogy most elmondom,
gyakran bujnék hangtalan erdőt,
társtalan járnék roskadt mezőket,
gyakran rohannék toronysötétbe,
nem lépnék soha utaitokra,
imátokra se szólnék áment,
csak ne volnék úgy testvérték jóban, rosszban:
ó, dehogy is lépnék utaitokra . . .*